

Grzegorz Kublin

OPOLE

Średniowieczne i nowożytne *testimonia sanctitatis* Eufemii raciborskiej (zm. 1359)

W gronie osób świątobliwych, związanych z Zakonem Kaznodziejskim, znajduje się Eufemia, księżniczka raciborska, Piastówna. Historiografia poświęciła jej wiele uwagi¹. W źródłach występuje ona zarówno jako Eufemia, jak i Ofka.

---

¹ G. Kublin, *Sprawa zagubienia się pieniędzy Eufemii*. „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” T. 30: 2010, s. 493–499; tenże, *Eufemia raciborska – priorissa*. „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” T. 32: 2012, s. 287–294; tenże, *Świątobliwa Eufemia raciborska (†17 I 1359)*. Opole 2013; N. Mika, *Dzieje ziemi raciborskiej*. Kraków 2012, s. 37; tenże, Š. Bělástová, *Racibórz – Opava. Podręcznik do edukacji regionalnej. Příručka k regionální výuce*. Racibórz–Opava 2010, s. 94–97; P. Stefaniak, *Dzieje dominikanek raciborskich*. *Studia na jubileusz 700-lecia fundacji klasztoru Świętego Ducha w Raciborzu i 800-lecia założenia mniszek Zakonu Kaznodziejskiego*. Racibórz 2006, s. 18–52, 57–60, 100–109; tenże, *Błogosławiona Eufemia Piastówna OP (1299–1359) w świetle trzech najstarszych żywotów oraz źródeł a także literatury*. „Nasza Przeszłość” T. 111: 2009, s. 159–191; tenże, *Z dziejów relikwii świątobliwej Ofki Piastówny, dominikanki raciborskiej*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” T. 44: 2011, z. 1, s. 45–58; F. Wolnik, *Świątobliwa Eufemia (Ofka) – życie i rozwój jej kultu*. W: *Świętość na ziemi raciborskiej. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w dniu 16 stycznia 2009 przez Urząd Miejski w Raciborzu, Parafię Wniebowzięcia NMP w Raciborzu oraz Katedrę Historii Kościoła i Patrologii Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Muzeum Miejskim w Raciborzu, z okazji 650. rocznicy śmierci świątobliwej Eufemii (Ofki)*. Pod red. F. Wolnika. Opole 2009, s. 23–43; P. Newerla, *Dzieje Raciborza i jego dzielnic*. Racibórz 2008, s. 100–102, 122–125; A. Szymański, *Świątobliwa Eufemia (Ofka) raciborska – księżna i dominikanka*, „Studia Śląskie” T. 64: 2005, s. 217–230; G. Wawoczny, *Świątobliwa Ofka Piastówna*. W: *Dzieje parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Raciborzu*. Pod. red. G. Wawoczno. Racibórz 2005, s. 181–194; N. Mika, *Eufemia (Ofka)*. W: *Raciborzanie tysiąclecia. Słownik biograficzny*. Racibórz 2002, s. 32–33; G. Wawoczny, *Miejsca święte ziemi raciborskiej*. Racibórz 2001, s. 194–207; B. Snoch, *Górnośląski leksykon biograficzny*. Katowice 1997, s. 51; J. Pater, *Święci w dziejach Śląska*. Wrocław 1997, s. 32–34; P. Porwoł, *Kaplica św. Dominika (1–2)*. „Nowiny Raciborskie” R. 5: 1996, nr 27–28, s. 8; tenże, *Kaplica Polska (1–2)*. „Nowiny Raciborskie” R. 5: 1996, nr 29–30, s. 8; tenże, *Zagadkowy obraz świątobliwej Eufemii (1–5)*. „Nowiny. Tygodnik ziemi rybnickiej, wodzisławskiej i raciborskiej” 1995, nr 36, s. 38, 40–42, s. 7; A. Barciak, *Eufemia (1299/1301–1359)*. W: *Książęta i księżne Górnego*

Urodziła się ok. 1299 roku, a najpóźniej w 1301. Jej rodzicami byli Przemysław, książę raciborski, i Anna, księżniczka mazowiecka, a jej rodzeństwem Leszek, Anna i prawdopodobnie Konstancja². 9 kwietnia 1313 roku, wstąpiła do klasztoru raciborskich sióstr św. Dominika. Wówczas, w poniedziałek po Niedzieli Palmowej, odbyły się jej obłóczyny („sorori nostre Ofce intranti religionem sororum que sunt sub cura ordinis fratrum predicatorum”)³. Najprawdopodobniej rok później, po odbyciu nowicjatu, jak przewidywały *Konstytucje* dominikanek, złożyła profesję zakonną⁴. W latach 1341–1346 i 1349–1359 sprawowała urząd przeoryszy⁵. Zmarła 17 stycznia 1359 roku i została pochowana w Raciborzu. Panuje

---

Śląska. Pod red. A. Barciaka. Katowice 1995, s. 41–42; S. Madro, *Euphemia v. Ratibor*. W: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. 3. Freiburg 1995, szp. 992; E. Walewander, *Dominikański wzorzec świętości w życiu i dziele Kolumby Białeckiej 1838–1887*. Katowice 1993, s. 18–20; J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci do chwały ołtarzy*. Wrocław 1987, s. 185–186; J. Bazydło, *Eufemia, Ofka Piastówna, Domicella*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 4, Lublin 1985, kol. 1287–1288; B. Suchoń, *Ofka, Eufemia, Domicella*. W: *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*. T. 2. Pod red. R. Gustawa. Poznań 1972, s. 160–171; J. Sossalla, *Sylwetka świętobliwej Ofki*, „Wiadomości Urzędowe Kurii Biskupiej Śląska Opolskiego” R. 27: 1972, nr 2, s. 57–60; K. Prus, *Świętobliwa Ofka Piastówna i klasztor ss. dominikanek w Raciborzu*. Opole 1948; J. Woroniecki, *Eufemia raciborska*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 4. Pod red. W. Konopczyńskiego. Kraków 1948, s. 318–319; J. Gottschalk, *Euphemia von Ratibor (†1359). Untersuchung der Quellen zu ihrer Lebensgeschichte*. „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” T. 1: 1936, s. 15–40; P. M. Bazan, *Eufemia von Ratibor. Blume aus dem Garten des hl. Dominikus im Rufe der Heiligkeit gestorben am 17. Januar 1359. Ein Lebens- und Zeitbild*. Vechta 1936; G. Hyckel, *Die gottselige Euphemia von Ratibor*. „Taubstummen-Führer” R. 35: 1930, nr 11, s. 77; H. Wilms, *Geschichte der deutschen Dominikanerinnen 1206–1916*. Dülmen 1920, s. 122–123; H. Ballestrem, *Eine Perle des Schlesierlandes*. „Deutscher Hausschatz” R. 31: 1905, nr 22, s. 704; H. Schaffer, *Geschichte einer schlesischen Liebfraueugilde seit dem Jahre 1343. Ein Beitrag zu der Geschichte der Gilden und religiösen Bruderschaften. Nach Urkunden und handschriftlichen Quellen verfaßt*. Ratibor 1883, s. 159–174; A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*. Ratibor 1881, s. 814–821, 830; tenże, *Żywot Błogosławionej Eufemii*. „Towarzystwo Bożego Grobu” R. 11: 1878, z. 22, s. 477–492; W. Plebanciewicz, *Eufemija Domicella*. „Przyjaciel Ludu” T. 9: 1842, nr 12, s. 95–96; C. Linge, *Schulschriften*. Breslau 1828, s. 109–122; C. Linge, *Denkwürdigkeiten Oberschlesiens*. Cz. 3. Ratibor 1824, s. 3–10; C. Gromann, *Nachrichten über Ratibor*. „Allgemeiner Anzeiger des Oberschlesischen Patriotischen Instituts für Landwirthe, Kaufleute, Fabrikanten und Künstler” R. 1: 1810, nr 86, s. 454–455.

² K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*. Kraków 2007, s. 541.

³ *Codex diplomaticus Silesiae* (dalej: CDS). T. 2: *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz, der Dominicaner und der Dominicanerinnen in der Stadt Ratibor*. Wyd. W. Wattenbach. Breslau 1859, nr 14, s. 122–123; tamże, nr 14b, s. 222.

⁴ *Vetera monumenta legislativa sacri Ordinis Praedicatorum ex saeculo a nativitate Christi tertio decimo, Ordinis primo*. Cz. 4: *Liber Constitutionum Sororum Ordinis Praedicatorum*. Wyd. P. Mothon. „Analecta Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum” T. 5: 1897, s. 343.

⁵ G. Kublin, *Eufemia raciborska – priorissa...*, s. 293.

przekonanie, że zaraz po śmierci współsiostry zaczęły oddawać jej cześć⁶. Chociaż kult Ofki nie został aż dotąd zatwierdzony przez Stolicę Apostolską, od dawna nazywana jest błogosławioną (tzw. dawna błogosławiona). W związku z tym, że od jakiegoś czasu diecezja opolska planuje przeprowadzenie jej procesu beatyfikacyjnego, rodzi się zasadne pytanie o świadectwa potwierdzające świętość jej życia.

Pierwszy żywot Eufemii raciborskiej pochodzi z 1606 roku⁷, a więc powstał 247 lat po jej śmierci. Sporządził go Abraham Bzowski OP, znany też jako Bzovius (1567–1637), magister teologii, wikariusz i komisarz prowincjała na Śląsku, przeor warszawski i wrocławski, kontynuator *Roczników kościelnych* po śmierci kard. Cezarego Baroniusza (1538–1607)⁸. Jako źródła posłużyły mu (wskazał je na marginesie): rękopis foliant ekspedycji prowincjalskich (*M.s. in f. expedit. Prouincial.*), czyli formularz dominikański z ok. 1411 roku⁹, martyrologium raciborskie (*Martyrolog. Ratiborien.*), które nie zachowało się do naszych czasów¹⁰, kronika Macieja z Miechowa (*Miechou.*)¹¹ i tradycja sióstr (*Tradit. Soror.*). W tekście wspomniał również o dawnych aktach prowincji (*monimentis antiquis Prouinciae*), bliżej nie precyzując, o które z nich chodzi¹². Być może miał na myśli wspomniany wyżej formularz dominikański lub akta kapituł prowincjalnych, z których wówczas mógł jeszcze korzystać, a które potem przepadły¹³. W żywocie czytamy m.in. o cnotach Ofki, jej praktykach pokutnych, wizjach, obłóczynach, dacie śmierci, kulcie i cudach oraz tytule „błogosławiona”¹⁴. Przed

⁶ B. Suchoń, *Ofka...*, s. 165, 167.

⁷ A. Bzowski, *Propago D. Hyacinthi thaumaturgi Poloni, seu de rebus praeclarè gestis in Provincia Poloniae Ordinis Praedicatorum. Commentarius*. Venetiis 1606, s. 9, 48–49. Prawie ten sam żywot Eufemii (z trochę zmienionym wstępem) – zob. tenże, *Annales ecclesiastici*. T. 14. Coloniae Agripinae 1618, kol. 1272–1273.

⁸ J. Pater, *Życie i twórczość Abrahama Bzowskiego O.P. (1567–1637)*. „Nasza Przeszłość” T. 51: 1979, s. 55–87.

⁹ *Zbiór formuł Zakonu Dominikańskiego*. Wyd. J. Fijałek, J. Woroniecki. Kraków 1938, s. 219–430.

¹⁰ Bzowski korzystał zapewne z dawnego martyrologium krakowskiego, w którym zawarte były informacje z poszczególnych konwentów prowincji polskiej dominikanów. W wykazie źródeł na wstępie swego dzieła podał: *Mortirolog. & notae diariae Conuentuum prouinciae Poloniae in eis adiunctae*. Zob. *Zbiór formuł...*, s. 228–229.

¹¹ Maciej Miechowita, *Chronica Polonorum*. Cracoviae 1519, s. 195, 233.

¹² A. Bzowski, *Propago...*, s. 48.

¹³ Zob. *Zbiór formuł...*, s. 238.

¹⁴ Na temat błędów, jakie Bzowski popełnił w żywocie Eufemii – zob. P. Stefaniak, *Błogosławiona Eufemia Piastówna OP...*, s. 164–166; tenże, *Dzieje dominikanek...*, s. 21–23; J. Gottschalk, *Euphemia von Ratibor...*, s. 29–37.

Bzowskim o Eufemii jedynie wspomnieli kronikarze: Jan Długosz (1415–1480) i Maciej z Miechowa (1457–1523), przekazując informację, iż zakupiła dla klasztoru miasto Baborów i 7 wsi¹⁵. Nieścisłości notatek Długosza i Miechowity były już omawiane w literaturze¹⁶. Średniowieczny życiorys Ofki, jeśli w ogóle istniał, przepadł zapewne w którymś z pożarów Raciborza¹⁷. W każdym razie nie znał takiego Bzowski w 1606 roku, ani późniejsi wydawcy źródeł¹⁸. A zatem świadectwo Bzowskiego odgrywa istotną rolę w kwestii dowodzenia świątobliwego życia Eufemii. Piszący o niej po Bzowskim, korzystali z żywotu jego autorstwa, najczęściej kopiując go lub modyfikując, co też często jasno zaznaczali i również oni nazywali Piastównę „błogosławioną”¹⁹. Skoro nie jest znany wcześniejszy żywot Ofki, niż ten sporządzony przez Bzoviusa, to czy istnieją choć szczątkowe zapiski sprzed 1606 roku na temat świętości życia Eufemii?

Na podstawie dokumentów źródłowych, zachowanych głównie w drugim tomie *Codex diplomaticus Silesiae*, wiadomo o wielu faktach związanych z Ofką, które, gdy zbierze się je razem, mogą przemawiać na rzecz świętości jej życia. 9 kwietnia 1306 roku ojciec postanowił umieścić ją w ufundowanym przez siebie klasztorze dominikanek pod wezwaniem Ducha Świętego w Raciborzu („filie nostre quam ibi dispossuimus collocare”)²⁰. Praktyką było, że dzieci w wieku 6–7 lat, wywodzące

¹⁵ *Annales Ioannis Długossii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII*. Wyd. A. Przezdziecki. T. 3. Cracoviae 1876, liber IX, s. 172–173; Maciej Miechowita, *Chronica...*, s. 233.

¹⁶ J. Gottschalk, *Euphemia von Ratibor...*, s. 27–29; P. Stefaniak, *Błogosławiona Eufemia Piastówna OP...*, s. 163–164.

¹⁷ Racibórz palił się m.in. 23 X 1415, 1426, 8 X 1488, 10 IV 1489, 13 V 1546, 23 IV 1574. Zob. *Ratiborer Chronik*. Wyd. A. Weltzel, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” T. 4: 1862, s. 117, 125; G. Wawoczny, *Katakлизmy w dziejach Raciborszczyzny*. Racibórz 1998, s. 15–19.

¹⁸ *Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski*. T. 4. Wyd. A. Małecki, X. Liske, W. Kętrzyński, Lwów 1884, s. VI.

¹⁹ Przykładowo: G. M. Pio, *Delle vite de gli huomini illustri di S. Domenico*. Cz. 2. Pavia 1613, kol. 193; S. Okolski, *Niebo ziemskie anyołów w ciełe. Palmą y Lilią ozdobione w Panienskim y Zakonnym sercu*. Lwów 1644, s. 55–56; P. H. Pruszcz, *Forteca Duchowna Królestwa Polskiego*. Kraków 1662, s. 123–124; Archiwum Państwowe we Wrocławiu, rkps Rep. 135, sygn. 582: *Das Leben der Hochseeligen Jungfrau Euphemiae Domicillae, des Hertzogs Premislai Lesconis Tochter, und Fundatricis des Jungfräulichen Klosters bey dem Heyligen Geist in Rattibor, Ord. S. Dominici, beschreiben von Miechovio und Bzowie Pohlischen Authoribus in Chronica ad Annum 1359*, (dawniej sygn. E 38); R. Gustaw, *Aneks uzupełniający wykaz haseł „Hagiografii polskiej” do końca XVIII w.* W: *Hagiografia polska*. T. 2, s. 688.

²⁰ CDS T. 2, nr 9–11, s. 113, 115, 118; B. Nowak, *Najstarsze uposażenie dominikanek raciborskich*. „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” T. 23: 1998, s. 66–68.

się z rodów książęcych i możnowładczych, były oddawane do klasztoru na wychowanie i naukę, zazwyczaj na okres 6 lat. Edukacja w szkole klasztornej kończyła się, gdy wychowanki osiągały 11–12 rok życia²¹. Można się domyślać, że gruntowane wykształcenie i wychowanie moralne, które Eufemia otrzymała w szkole raciborskich mniszek, oraz formacja duchowa, którą odbyła u tychże zakonnic, rzutowały na całe jej późniejsze życie, a zwłaszcza na wybór drogi powołania zakonnego i pragnienie służby Bogu. Jak przyznał jej brat Leszek, Ofka, odrzuciwszy powaby świata, wybrała służbę Chrystusowi w klasztorze sióstr św. Dominika („sororis nostre que inibi spretis mundi illecebris famulari Christo preelegit”)²².

Przez prawie 46 lat prowadziła żywot klauzurowej mniszki, normowany dwoma podstawowymi zbiorami przepisów: *Regułą św. Augustyna* oraz *Konstytucjami sióstr Zakonu Kaznodziejskiego*²³, naznaczony modlitwą i ostrymi praktykami pokutnymi. Dominikanki, zgodnie z tymi przepisami, m.in. ślubem zobowiązywały się do życia w posłuszeństwie, ubóstwie i czystości, sprawowały Oficjum Kościoła i Oficjum o NMP, uczestniczyły we mszy św., odprawiały modlitwy za zmarłych, medytacje (*sacra meditationes*) i modlitwy prywatne (*privata orationes*), przyjmowały Komunię św. 15 razy w roku, co wiązało się z uprzednią spowiedzią św., zachowywały milczenie, pościły, nie jadały mięsa, posiłki spożywały raz lub dwa razy dziennie, w zależności od dnia i okresu liturgicznego, praktykowały wspólną lekturę, stosowały biczowanie, nie mogły opuszczać klauzury pod karą kłątwy kościelnej, a z osobami świeckimi komunikowały się w rozmównicy przez kratę i jedynie za pozwoleniem przeorowskiej oraz w obecności jednej lub dwóch zakonnic, odbywały kapituły, często połączone z wyznaniem win, za które celem poprawy otrzymywały określone pokuty (np. odmawianie psalmów, biczowanie, siedzenie na ziemi, post o chlebie i wodzie, venia²⁴), poza czasem modlitwy i pokuty wykonywały prace ręczne (*opera manuum*). W dokumencie z 22 sierpnia 1340 roku czytamy, że Mikołaj II, książę opawsko-raciborski, mając na uwadze zbawienie swoje, jego żony Anny, Eufemii i wszystkich swoich bliskich, chciał mieć udział w modlitwach, postach,

---

²¹ K. Ratajczak, *Źródła do badań nad wychowaniem kobiet w kręgu dynastii piastowskiej w średniowieczu*. W: *Hominem quaerere. Człowiek w źródle historycznym*. Pod red. S. Rosika, P. Wiszewskiego. Wrocław 2088, s. 317, 324; K. Ratajczak, *Edukacja kobiet w kręgu dynastii piastowskiej w średniowieczu*. Poznań 2005, s. 101, 105, 119, 126, 130, 132, 164, 166–167.

²² CDS T. 2, nr 20, s. 128.

²³ *Vetera monumenta...*, s. 338–348.

²⁴ Venia była ćwiczeniem pokutnym, polegającym na tym, że zakonnica, leżąc twarzą ku ziemi, prosiła o przebaczenie.

czuwaniach, chłostach i innych dobrych dziełach, czynionych przez rzeczoną Eufemię, jego córki i pozostałe zakonnice w Raciborzu²⁵.

Aktywność Ofki jest widoczna szczególnie w podejmowaniu różnego rodzaju działań, mających na celu zapewnienie ciągłości i dobrego funkcjonowania klasztoru dominikanek w Raciborzu. Już przed swoim wstąpieniem do zakonu św. Dominika zabiegała o dobra klasztorne raciborskich mniszek. Na jej uprzejme prośby, w Niedzielę Palmową 8 kwietnia 1313 roku, Werner (*Wernher*), wójt dziedziczny Raciborza, rajcy miejscy i ogół mieszkańców tegoż miasta, uwolnili młyn zakonnicy, położony w Nowym Mieście przy Raciborzu, od wszystkich podatków miejskich i zbiórek. Ponadto ślubowali, że jeśli książę Leszek umrze bez prawowitego spadkobiercy, to nie będą hołdować żadnemu następcy, dopóki tenże nie potwierdzi wpierw dochodów, przywilejów i wolności nadanych przez księcia Ofce i klasztorowi dominikanek w Raciborzu²⁶. Będąc już zakonnica, odegrała ona niemałą rolę przy powstaniu kościoła dominikanek w Raciborzu. 25 lutego 1317 roku Leszek, książę raciborski, ze względu na szacunek do niej („pro reverencia sororis nostre”), potwierdził mniszkom własność placu pod budowę tejże świątyni²⁷, której poświęcenia dokonał Nanker, biskup wrocławski (1326–1341), o czym czytamy w dokumencie z 1 czerwca 1335 roku²⁸. Eufemia, w czasie swojego życia zakonnego, kupiła miasteczko Baborów i 6 wiosek: Sułków, Czerwonków, Dzielów²⁹, Ucieszków³⁰, Bieszków³¹, Warmuntowice³². Należałoby przyjąć, że nabyła również Suchą Psinę³³, ponieważ w swoim testamencie z 8 grudnia 1358 roku rozporządziła również tą wioską³⁴, chociaż kupił ją konwent siostr³⁵. Trzeba dodać, że raciborskim dominikankom, na podstawie specjalnego

²⁵ CDS T. 2, nr 37, s. 144–145.

²⁶ Tamże, nr 13, s. 121–122.

²⁷ Tamże, nr 20, s. 128–129.

²⁸ Tamże, nr 28, s. 134–135. Według przekazów z XIX wieku konsekracja kościoła odbyła się 29 września 1334 roku. Budowa trwałaby więc przeszło 17 lat. Zob. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Ratibor*. Ratibor 1861, s. 489; H. Schaffer, *Geschichte...*, s. 171.

²⁹ CDS T. 2, nr 35–37, s. 140–146.

³⁰ Tamże, nr 33–34, s. 138–140.

³¹ CDS T. 22: *Regesten zur schlesischen Geschichte. 1327–1333*. T. 6. Wyd. C. Grünhagen, K. Wutke. Breslau 1903, nr 5017, s. 120; CDS T. 2, nr 44–45, s. 152–153.

³² CDS T. 2, nr 33–34, s. 138–140; tamże, nr 52, s. 160–161.

³³ Tamże, nr 29, s. 135–136.

³⁴ Tamże, nr 50–51, s. 156–160.

³⁵ Jak to wyjaśnić? Prawdopodobnie na skutek zawieruch wojennych i kilku pożarów klasztoru przepadły niektóre dokumenty kupna-sprzedazy, na których figurowała Ofka. Jest możliwe

indultu Stolicy Apostolskiej, wolno było posiadać własność prywatną dla wspólnej korzyści (*proprium in communi*)³⁶. Ofka, na mocy wspomnianego testamentu, wszystkie dobra, jakie posiadała (przez nią nabyte: miasteczko Baborów i 7 wiosek; jej podarowane 4 wioski³⁷: Markowice, Lyski, Pogrzebień i Lubomia; oraz wieś Bojanów³⁸, folwarki i różne czynsze), przekazała swoim siostrzenicom Elżbiecie i Agnieszce, córkom Mikołaja II, księcia opawsko-raciborskiego, oraz ich siostrzenicy Annie, księżniczce mazowieckiej, które były mniszkami w Raciborzu, a po śmierci tych trzech księżniczek klasztorowi raciborskich dominikanek. Stała się więc jego fundatorką³⁹. Testamentowym zapisem zapewniła, aby każdego dnia w klasztorze mniszek były celebrowane aż cztery msze św. śpiewane, co świadczy o tym, jak wielką wartość stanowiła dla niej Eucharystia i że miała na uwadze dobro duchowe raciborskich zakonnic. Te msze św. mieli sprawować dominikanie z Raciborza, którym przydzieliła roczny czynsz w wysokości 10 grzywien na zakup słołu z dochodów ze wsi Ucieszków. Ofka pragnęła, aby mniszki w Raciborzu ustawicznie zanosiliły modły i wykonywały pobożne czyny (*pios actus*), ofiarując je za dusze jej rodziców i brata Leszka oraz jej własną. Ten zapis dowodzi tego, że Piastówna znała i ceniła wartość modlitwy, a także jest wyrazem jej wiary w życie wieczne oraz w skuteczną pomoc, jaką niesie modlitwa za zmarłych.

Biorąc więc pod uwagę ustawiczną troskę Eufemii o klasztor i jego dobra oraz jej testament, można powiedzieć, że uczyniła wiele dla fundacji, która z postanowienia Przemysła, księcia raciborskiego, powstała dla zbawienia duszy tegoż władcy, wzmożenia kultu Boga i wywyższenia imienia Pana oraz przypodobania się Jemu, a także aby wypełnić ślub złożony Bogu i Najświętszej Maryi Pannie⁴⁰.

---

także, że choć ona dokonywała zakupów, to w dokumentach potwierdzających nabytki nie pojawia się jej imię, lecz jedynie występuje klasztor. Przykładowo 1 maja 1331 roku Eufemia kupiła 8 i pół łana w Bieszkowie. W dokumencie Mikołaja II, księcia opawskiego, z 15 czerwca 1331 roku, potwierdzającym własność tego gruntu, nie pojawia się jej imię, jako nabywającej, lecz został wskazany konwent zakonnic. CDS T. 22, nr 5017, s. 120; CDS T. 2, nr 24, s. 131.

³⁶ CDS T. 2, nr 41, s. 150.

³⁷ Tamże, nr 14, s. 122–123.

³⁸ Ofka w swoim testamencie rozporządziła wioską Bojanów (*Bougnou, Bognav*). Jednak nie wiadomo, czy Piastówna ją kupiła, czy wieś została jej podarowana. Zob. tamże, nr 50 i 51, s. 157, 159.

³⁹ G. Kublin, *Księżniczka Eufemia (Ofka) – fundatorka klasztoru dominikanek w Raciborzu. W: Kościół na Śląsku. Z dziejów kultury i życia religijnego. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu biskupowi Janowi Kopcowi z okazji 65-lecia urodzin, 40-lecia prezbiteratu, 20-lecia sakry biskupiej i 30-lecia pracy naukowej*. Pod red. F. Wolnika. Opole 2012, s. 151–164.

⁴⁰ CDS T. 2, nr 9, s. 112.

Dzięki jej zabiegom to pobożne dzieło zyskało mocne podstawy ekonomiczne, które zapewniły jego funkcjonowanie aż do czasów pruskiej sekularyzacji na Śląsku w 1810 roku. Można wręcz powiedzieć, że Ofka zapewniła wielu pokoleniom mniszek warunki, aby mogły one gorliwie służyć Bogu.

Formularz dominikański, pochodzący z ok. 1411 roku, zawiera 6 formuł kancelaryjnych z imieniem Eufemii, sporządzonych na podstawie pism z XIV wieku, noszących tytuły: *Ducisse*⁴¹; *Vicarie super pecunias perditas*⁴²; *Responsiones ad obiecta*⁴³; [...] *sorores et fratres ordinis*⁴⁴; *Commissionis*⁴⁵; *De eodem*⁴⁶. Z nich wiadomo m.in. o: pobożnych uczynkach i dobrodziejstwach wyświadczonych prowincjałowi Stanisławowi przez Ofkę, za co odwzajemnił się modlitwą w postaci mszy św. i przyznaniem udziału w dobrych dziełach braci prowincji polskiej; prośbie Piastówny o zdjęcie jej z urzędu przeoryszy; sprawie kradzieży jej pieniędzy przez jakiegoś dominikanina, co doprowadziło do procesu, który przysporzył jej wielu przykrości, uciążliwości (*gravamina*). Przebieg sprawy utraty pieniędzy Eufemii, która trwała ok. trzech lat i była dla niej kłopotliwa, dowodzi tego, że raciborska księżniczka była osobą uczciwą i miała wielkie poczucie sprawiedliwości. Załatwiając sprawę drogą przewidzianą prawem, odwołując się do przełożonych zakonu i kapituł prowincjalnych, nie zrażała się trudnościami i wytrwale dążyła do tego, aby zatriumfowała sprawiedliwość. Musiała przy tym wykazać się wielką cierpliwością, gdyż osoby odpowiedzialne za przeprowadzenie dochodzenia nie zawsze wywiązywały się ze swoich obowiązków, powodując przeciąganie się sprawy w czasie⁴⁷.

Dość osobliwe źródło, jakim jest *Liber Albus*, czyli wykaz członków i członkiń Bractwa Literackiego, które miało powstać ku czci Maryi już w roku 1334⁴⁸ przy kościele Wniebowzięcia NMP w Raciborzu, poświadcza maryjny rys duchowości Eufemii. Statuty bractwa pochodzą z 1343 roku. Zgodnie z nimi bractwo

⁴¹ *Zbiór formuł...*, nr 171, s. 327–328.

⁴² Tamże, nr 279, s. 365–366.

⁴³ Tamże, nr 235, s. 352–353.

⁴⁴ Tamże, nr 267, s. 361–362.

⁴⁵ Tamże, nr 234, s. 352.

⁴⁶ Tamże, nr 276, s. 365.

⁴⁷ G. Kublin, *Sprawa zagubienia się pieniędzy Eufemii...*, s. 493–499.

⁴⁸ CDS T. 29: *Regesten zur schlesischen Geschichte. 1334–1337*. Wyd. K. Wutke. Breslau 1923, nr 5351, s. 17; zob. A. Barciak, *Bractwo literackie NMP w Raciborzu jako wspólnota religijna*. W: *Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach wczesnonowożytnych*. Pod red. W. Iwańczaka, J. Smołuchy. Kraków 2010, s. 183.

skupiało mężczyzn i kobiety, osoby wykształcone i niewykształcone (*litterati et laici*). Jego członkowie i członkinie, poprzez złożenie przysięgi, zobowiązywali się do oddawania chwały Najświętszej Dziewicy oraz do pełnienia pobożnych i miłosiernych dzieł, aby w ten sposób przygotować się na swoją śmierć i dzień Sądu Ostatecznego, kiedy to z pomocą może przyjść Maryja – Matka Miłosierdzia. Bracia i siostry mieli być sobie wzajemnie oddani, zachowywać bogobojną wierność i szczerą miłość, jeden drugiemu pomagać, okazywać sobie nawzajem cześć i szacunek, a także życzyć wszystkiego dobrego. Ponadto brali na siebie wiele obowiązków określonych statutami, za których niewypełnienie były przewidziane określone kary⁴⁹. Choć zachowany wykaz *Liber Albus* datowany jest na 1688 roku, to wiadomo, że został przepisany z dawniejszego rejestru (*ex veteri translata*), sięgającego początków raciborskiej konfraterni. Wśród członkiń na drugim miejscu jest wymieniona Eufemia („Serenissima Euphemia Ducissa Monialis, Fundatrix Moni. Rattib.”)⁵⁰. Kult, jakim Ofka otaczała Matkę Bożą, potwierdza również jej pieczęć z wizerunkiem NMP i kobietą postacią klęczącą przed Nią, z napisem: „S. SORORIS. OFFICE. ORDIS. PD”⁵¹.

Materiał źródłowy poświadcza, że Eufemia cieszyła się wielkim szacunkiem wśród osób sobie współczesnych. Najczęściej mówiono o niej *domicella Eufemia*. Używano również tytułów: *Serenissima*⁵², *preclara*⁵³, *illustris*⁵⁴, *Inclita*⁵⁵. Określano ją także słowami *deodicata virgo*⁵⁶. Stanisław z Krakowa, prowincjał dominikanów (1344–1354)⁵⁷, zwracał się do niej: *Preclare excellencie, devote Christi filie Eufemie; Vestre devocionis exellencie; in Christo mi devocissima; vestra reverencia*

⁴⁹ H. Schaffer, *Geschichte*..., s. 9–14; W. Bochnak, *Religijne stowarzyszenia i bractwa katolików świeckich w diecezji wrocławskiej od wieku XVI do 1810 r.* Legnica 2000, s. 209–210.

⁵⁰ Archiwum Parafii Wniebowzięcia NMP w Raciborzu, rkps *Almae et Literatae Confraternitatis in Ecclesia Coll. Ratib. sub Titulo Gloriosae Virginis Mariae in caelos Assumpta; Sub Joanne XXII. Pontifice Max. erectae. Anno MCCCXXXIV. et Confirmatae Sub Paulo V. Pontif. Max. MDCVI. Albus confectus Anno MDCLXXXVIII. in quo nomina ex veteri translata tam Fratrum, quam Sororum reperiuntur*; H. Schaffer, *Geschichte*..., s. XXVII (nr 2).

⁵¹ CDS T. 2, nr 51, s. 160.

⁵² Tamże, nr 38, s. 146; tamże, nr 13, s. 121; tamże, nr 35, s. 140; tamże, nr 36, s. 142.

⁵³ Tamże, nr 17, s. 126; tamże, nr 26, s. 22.

⁵⁴ Tamże, nr 33, s. 28; tamże, nr 37, s. 144.

⁵⁵ Tamże, nr 32, s. 138.

⁵⁶ Tamże, nr 37, s. 144; tamże, nr 44, s. 152; tamże, nr 45, s. 153.

⁵⁷ M. Zdanek, *Stanisław z Krakowa*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 42. [Pod red. A. Romanowskiego]. Warszawa–Kraków 2003/2004, s. 43; *Acta Capitulorum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum*. T. 1. Wyd. R. Madura. Romae 1972, s. XXXVII.

*semper michi grata in Christo*⁵⁸; *Religiose in Christo ac de illustrium ducum Rath[iboriensium] sangwine propagato domicelle Eufemie*⁵⁹; *serenissime domicelle Euffemie*⁶⁰; *Illustris prosapie gen[erose] domicelle, domicelle Eufemie*⁶¹. Mikołaj, opat cystersów z Rud, tytułował Piastównę: *preclare domicelle sorori Ofce*⁶²; *illustri domicelle sorori Ofce*⁶³; *serenissime domicelle Ofce*⁶⁴. Książę Leszek, brat Eufemii, wyraził się o swojej siostrze następująco: *sorori nostre dilectissime domine Offce*⁶⁵. Notariusz Piotr napisał o Eufemii: *Nobilis et devota virgo domicella Evfemia*⁶⁶; *Nobilis et Religiosa virgo domicella Evfemia*⁶⁷. Mikołaj II, książę opawsko-raciborski, powiedział o niej: *Sororem nostram karissimam, domicellam Eufemiam*⁶⁸. Kazimierz, książę kozielski, określił swoją ciotkę słowami: *Domicelle Ratiboriensi Sorori Eufemie, matertere nostre dilecte*⁶⁹. Henryk i Jesco de Plum nau użyli tytułu: *Serenissime domicelle Domicelle Eufemie*⁷⁰. Podobnie uczynił Gothard z Ponięć: *Serenissima Domicella Evfemia Priorissa*⁷¹. Otto i Jesco de Linavia stwierdzili: *Deodicate Virgini Eufemie*⁷²; *Deodicate virgini domicelle Evfemie*⁷³.

Taki szacunek względem Ofki tłumaczy się nie tylko jej książęcym pochodzeniem, lecz także jej godnym podziwu stylem życia, poprzez który wyrażała swoją duchowość⁷⁴.

Nader ciekawym źródłem jest fragment akt kapituły prowincjalnej dominikanów prowincji polskiej z roku 1338. Wydał go w 2010 roku Maciej Zdanek⁷⁵.

⁵⁸ *Zbiór formuł...*, nr 171, s. 327–328.

⁵⁹ Tamże, nr 276, s. 365.

⁶⁰ Tamże, nr 234, s. 352; por. tamże, nr 279, s. 365.

⁶¹ Tamże, nr 267, s. 361.

⁶² CDS T. 2, nr 26, s. 22.

⁶³ Tamże, nr 33, s. 28.

⁶⁴ Tamże, nr 34, s. 29.

⁶⁵ *Lehns- und Besizturkunden Schlesiens und seine einzelnen fürstenthümer im Mittelalter*. T. 2. Wyd. C. Grünhagen, H. Markgraf. Leipzig 1883, s. 419.

⁶⁶ CDS T. 2, nr 40, s. 149.

⁶⁷ Tamże, nr 51, s. 159.

⁶⁸ Tamże, nr 43, s. 151.

⁶⁹ Tamże, nr 33, s. 139.

⁷⁰ Tamże, nr 35, s. 140.

⁷¹ Tamże, nr 38, s. 146.

⁷² Tamże, nr 44, s. 152.

⁷³ Tamże, nr 45, s. 153.

⁷⁴ G. Kublin, *Świątobliwa Eufemia raciborska (†17 I 1359)...*, s. 25.

⁷⁵ M. Zdanek, *Fragment akt kapituły prowincjalnej dominikanów polskich z 1338 r.* „Roczniki Historyczne” T. 76: 2010, s. 263–276.

W tymże fragmencie znajdują się m.in. obligacje modlitewne w intencji dominikanek żyjących w Raciborzu: Ofki raciborskiej i Elenicy (Heleny)⁷⁶, która była córką Władysława, księcia kozielsko-bytomskiego. Tylko obok Eufemii, jak również przy matce króla Polski Jadwidze, żonie Władysława Łokietka, wystąpiło określenie *antiqua*: „pro domina regina antiqua matre domini regis; ducissa Rath[iboriensi] antiqua Offca et Elenka sororibus Ordinis nostri”⁷⁷. W przypadku tego słowa stajemy wobec kwestii właściwego uchwycenia jego sensu, gdyż jest wieloznaczne. Jego męska forma *antiquus* znajduje się w innym średniowiecznym tekście, powstałym w środowisku dominikańskim, a mianowicie w żywocie św. Jacka, który wyszedł po 1352 roku spod pióra lektora Stanisława z Krakowa. Problem poprawnego oddania polskim słowem łacińskiego *antiquus* zasygnalizował polski filolog klasyczny Ludwik Ćwikliński (1853–1942), wydając w 1884 roku żywot św. Jacka⁷⁸. Stwierdził, że wiadomo, co znaczy słowo *antiquus* dodane do jakiegoś urzędu, gdyż to wyjaśnił już Franciszek Piekosiński (1844–1906)⁷⁹. Przykładowo, wyrażenie *consul antiquus* należy tłumaczyć jako ustępujący rajca. Jednakże niezrozumiały dla niego jest zwrot, gdy słowo *antiquus* znajduje się bezpośrednio przy imieniu, bez wskazania konkretnego urzędu. W tekście żywota taka sytuacja występuje trzy razy w odniesieniu do dominikanów: Bogusława, Henryka i Jakuba. Ćwikliński jako przykład wskazał sformułowanie *frater Iacobus antiquus*. Postawił pytanie: Czy można powiedzieć, że chodzi o dawnego (byłego) lektora („fratre Iacobo lectore antiquo”)? Wcześniej w tekście, w tym samym zdaniu, tuż przed wskazanym Jakubem, była mowa o lektorze Stanisławie⁸⁰.

W 1957 roku żywotem św. Jacka zajął się Raymond Joseph Loenertz OP (1900–1976)⁸¹ i również zwrócił uwagę na określenie *antiquus*. Według niego to słowo, umieszczone przy imieniu lektora Bogusława, odróżnia go od jego młodszego imiennika (redaktora rozdziału 49) i dowodzi, że jest on tożsamy

⁷⁶ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 550–551.

⁷⁷ M. Zdanek, *Fragment akt kapituły prowincjalnej dominikanów...*, s. 271.

⁷⁸ *De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi) ordinis fratrum praedicatorum auctore Stanislawo lectore Cracoviensi eiusdem ordinis*. Wyd. L. Ćwikliński. W: *Monumenta Poloniae Historica...*, t. 4. s. 841–894.

⁷⁹ *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*. Cz. 1. Wyd. F. Piekosiński. Kraków 1879, s. XIX.

⁸⁰ *De vita et miraculis sancti Iacchonis...*, s. 894.

⁸¹ R. J. Loenertz, *La vie de S. Hyacinthe du lecteur Stanislas envisagée comme source historique*. „Archivum Fratrum Praedicatorum” T. 27: 1957, s. 5–38.

z autorem poprzednich rozdziałów⁸². Stąd Loenertz tłumaczy słowo *antiquus* jako „starszy” i przyjmuje istnienie dwóch lektorów o imieniu Bogusław: starszego i młodszego. Za jego sugestiami poszli następní badacze: Jerzy Bartłomiej Korolec (1933–2000)⁸³ i Wacław Bucichowski (1947–1992). Ten ostatni wyróżnił aż trzech Bogusławów (Boguslaus [1] Antiquus, Boguslaus [2] Iunior, Boguslaus [3])⁸⁴.

W 2005 roku Krzysztof Kaczmarek i Maciej Zdanek stwierdzili, że nie należy „rozmnażać” postaci i opowiedzieli się za istnieniem jednego Bogusława. Przy tej okazji Maciej Zdanek wyjaśnił, że określenia *antiquus*, występująco przy imieniu Bogusława, nie należy tłumaczyć jako „starszy”, lecz „dawny, były” (w domyśle lektor)⁸⁵. Taka zasada została przyjęta w nowym przekładzie żywota św. Jacka na język polski z 2007 roku⁸⁶, którego podstawą było wskazane wyżej wydanie tekstu łacińskiego przez Ludwika Ćwiklińskiego i sprostowania Wojciecha Kętrzyńskiego (1838–1919)⁸⁷. Tłumacz o. Tomasz Gałuszka OP, w rozdziałach XL, LI i LII, w miejsca, gdzie zaraz po imieniu brata występowało tylko określenie *antiquus* („coram [...] Stephano lectore, fratre Boguslao antiquo; coram fratre Fredrico lectore, fratre Henrico antiquo; coram fratre Stanislaio tunc, fratre Iacobo antiquo”)⁸⁸, wstawiał słowo *lector*, oddając jednocześnie *antiquus* jako „dawny”, a nie „starszy” („wobec [...] lektora Stefana, brata Bogusława, dawnego [lektora]; wobec brata Fryderyka, lektora, brata Henryka, dawnego

⁸² R. J. Loenertz, „Żywot świętego Jacka” autorstwa lektora Stanisława jako źródło historyczne. W: *Święty Jacek. Studia i źródła. Skarby dominikańskie*. Pod red. M. Zdanka. Kraków 2007, s. 33.

⁸³ J. B. Korolec, *Lista lektorów dominikańskich prowincji polskiej w XIII–XIV wieku*. „Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej” T. 2: 1962, s. 199–202, 204.

⁸⁴ W. Bucichowski, *Lista lektorów dominikańskich prowincji polskiej od erygowania prowincji (1225) do r. 1525*. „Przegląd Tomistyczny” T. 6/7: 1997, s. 90–91.

⁸⁵ M. Zdanek, *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*. Warszawa 2005, s. 64; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia polskich dominikanów w okresie średniowiecza*. Poznań 2005, s. 395.

⁸⁶ *Życie i cuda świętego Jacka z Zakonu Braci Kaznodziejów*. Tłum. T. Gałuszka, oprac. M. Zdanek. W: *Święty Jacek Odrowąż...*, s. 101–155. Wcześniej ukazały się dwa tłumaczenia żywota św. Jacka: Lektor Stanisław, *Życie i cuda św. Jacka Odrowąża z zakonu kaznodziejskiego*. Tłum. W. Bojarski, przygotował do druku i wstępem opatrzył Z. Mazur. Kraków 1994; *Żywot św. Jacka*. Tłum. M. Szczepaniak. „TeKa Historyka. Materiały Studenckiego Koła Naukowego Historyków Uniwersytetu Warszawskiego” T. 22/23: 2003, s. 123–150.

⁸⁷ W. Kętrzyński, *Dodatek do „De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi) ordinis fratrum praedicatorum auctore Stanislaio lectore Cracoviensi eiusdem ordinis”*. W: *Monumenta Poloniae Historica*. T. 5. Lwów 1888, s. 1017–1026.

⁸⁸ *De vita et miraculis sancti Iacchonis...*, s. 883, 893–894.

[lektora]; wobec brata Stanisława, ówczesnego lektora, brata Jakuba, dawnego [lektora]”⁸⁹.

Pięć lat później (2012) wspomniany o. Tomasz Gałuszka⁹⁰, w studium poświęconym *Księdze Konstytucji* dominikanów krakowskich, zaproponował inne spojrzenie na określenie *antiquus*. Wprawdzie przyjmuje, że odnosi się ono do urzędu lektora (*lector antiquus*), ale twierdzi, że można je rozumieć dwojako. Po pierwsze, jest ono tytułem honorowym, świadczącym o wysokim szacunku, jakim cieszył się Bogusław wśród dominikanów krakowskich. Po drugie, możliwa do przyjęcia jest również propozycja Macieja Zdanka⁹¹, wedle której sformułowanie *lector antiquus* wskazuje, że Bogusław w 1281 roku przestał oficjalnie pełnić obowiązki lektora konwentualnego⁹².

Czy można twierdzić, że wyrażenie *lector antiquus* jest tytułem honorowym? Otóż, słowniki podają wiele znaczeń słowa *antiquus*. Można je przetłumaczyć na język polski nie tylko jako: dawny, przeszły, były, poprzedni, stary, podeszły wiekiem, starodawny, starożytny, staroświecki, przestarzały (*qui ante fuit, prior, vetus, priscus*), lecz także jako: stawiany przez kogoś na pierwszym miejscu, ceniony, ważny, główny, drogi, dostojny, czcigodny, znakomity, zaszczytny (*qui antefertur, gravis, laudabilis, venerabilis*)⁹³. A zatem, można przyjąć, że sformułowanie *lector antiquus* jest tytułem honorowym, wyrazem podziwu, szacunku. Jako uzasadnienie o. Tomasz Gałuszka wskazał na zaangażowanie Bogusława w propagowanie kultu św. Jacka (zbierał, weryfikował i spisywał świadectwa uzdrowień), pełnienie funkcji penitencjarza papieskiego w 1287 roku i na *miraculum* z 1290 roku w żywocie św. Jacka, gdzie został podkreślony jego wybitny charakter⁹⁴: „brat Bogusław lektor, mąż oddany Bogu i we wszystkim doświad-

⁸⁹ *Życie i cuda świętego Jacka...*, s. 142, 153–154.

⁹⁰ W tym miejscu pragnę wyrazić moją wdzięczność o. Tomaszowi Gałuszce za cenne uwagi na temat słowa *antiquus*.

⁹¹ M. Zdanek, *Szkoły i studia...*, s. 64.

⁹² T. Gałuszka, „*Liber constitutionum*” dominikanów krakowskich z lat 1273–1318. „*Studia Źródłoznawcze*” T. 50: 2012, s. 13.

⁹³ Ch. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. T 1. Wyd. G. A. L. Henschel. Parisii 1840, s. 305–306; W. Bannier, *Antiquus, -a, -um*. W: *Thesaurus linguae latinae*. T. 2. Lipsiae 1900/1906, k. 177–183; *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*. T. 1/4. Pod red. M. Plezii. Warszawa 1956, k. 584–587; *Słownik łacinsko-polski*. T. 1. Pod red. M. Plezii. Warszawa 1959, s. 215; J. Sondel, *Słownik łacinsko-polski dla prawników i historyków*. Kraków 2009, s. 66; A. Jougan, *Słownik kościelny łacinsko-polski*. Sandomierz 2013, s. 42.

⁹⁴ T. Gałuszka, „*Liber constitutionum*”..., s. 13.

czony⁹⁵. Warto dodać, że tenże Bogusław, jako podprzeor krakowski i spowiednik księcia Bolesława Wstydlwego, uchodził za osobę świętobliwą, określaną tytułem „błogosławiony”, jednak z biegiem lat ustała cześć jemu oddawana. Został pochowany w kaplicy Trzech Króli w kościele dominikanów w Krakowie⁹⁶.

Wracając do określenia *antiqua*, użytego w odniesieniu do królowej Jadwigi, wydaje się, że ma podobne znaczenie jak w przypadku wspomnianego wyżej Bogusława. Jadwiga była córką Bolesława Pobożnego, księcia wielkopolskiego, i bł. Jolenty Heleny, królowny węgierskiej z dynastii Arpadów. Urodziła się prawdopodobnie w latach 1270–1275. Wraz z mężem Władysławem Łokietkiem, w latach 1316–1320, przeniosła konwent klarysek ze Skały do Krakowa. 20 stycznia 1320 roku ukoronowana została na królową, a jej mąż na króla Polski. W 1327 roku, gdy zachorował jej syn Kazimierz, powierzyła go opiece św. Ludwika, biskupa Tuluzy. Jego uzdrowienie uważano za cud uczyniony za wstawiennictwem wspomnianego świętego. Po śmierci męża (zm. 2 III 1333) Jadwiga otrzymała ziemię sądecką jako oprawę wdowią i osiadła w klasztorze klarysek w Starym Sączu. Jan Długosz, opisując śmierć jej męża, napisał: „król wśród uroczystych modłów swojej żony, królowej Jadwigi, dostojnej i nabożnej niewiasty, [...] oddając ducha Chrystusowi, zasnął⁹⁷. W 1333 roku ufundowała kościół w Jakubowicach koło Rożnowa. W 1337 lub 1338 roku przywdziała habit zakonny w klasztorze starosądeckich klarysek. Zmarła 10 grudnia 1339 roku w Starym Sączu jako zakonnica⁹⁸. Była otoczona kultem, który z czasem zanikł. Mówiono o niej „świętobliwa⁹⁹. Trzeba więc stwierdzić, że określenie królowej Jadwigi słowem *antiqua* było wyrazem wielkiego szacunku, jakim

⁹⁵ *Życie i cuda świętego Jacka...*, s. 151.

⁹⁶ K. Warszewicki, *Reges, sancti, bellatores, scriptores Poloni*. Romae 1601, s. 15; A. Bzowski, *Propago...*, s. 37; P. H. Pruszczyk, *Forteca Duchowna...*, s. 84; tenże, *Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa albo kościoły, y co w nich iest widzenia godnego y znacznego [...] krotko opisane*. Kraków 1745, s. 81–82; S. Duńczewski, *Kalendarz polski y ruski na rok panski 1759*. Zamość [1758], b.p.; R. Gustaw, *Aneks...*, s. 652 (nr 69); J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci do chwały ołtarzy*. Wrocław 1987, s. 257 (nr 63); R. Knapiński, A. Witkowska, *Polskie niebo. Ikonografia hagiograficzna u progu XVII wieku*. Pelplin 2007, s. 58 (nr 31), 71 (nr 252).

⁹⁷ *Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 9. [Przeł. J. Mrukówna]. Warszawa 2009, s. 223.

⁹⁸ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*. Poznań–Wrocław 2001, s. 122–124; K. Ożóg, *Jadwiga*. W: *Piastowie. Leksykon biograficzny*. Pod red. S. Szczura, K. Ożoga. Kraków 1999, s. 162–166; K. Pieradzka, *Jadwiga*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 10. [Pod red. K. Lepszego]. Wrocław 1962/1964, s. 290–291.

⁹⁹ P. H. Pruszczyk, *Forteca Duchowna...*, s. 131; R. Gustaw, *Aneks...*, s. 666 (nr 202); J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci...*, s. 260 (nr 185); R. Knapiński, A. Witkowska, *Polskie niebo...*, s. 71 (nr 268).

ją otaczano, i wielkiego podziwu, jaki wzbudzała u ludzi sobie współczesnych, do tego stopnia, że była godna pochwały czy też czci (*gravis, laudabilis, venerabilis*). Znając szczegóły z życia Eufemii raciborskiej, nasuwa się wniosek, że podobnie było w jej przypadku. A zatem fragment akt kapituły z 1338 roku można by potraktować jako świadectwo, że już za życia uważano Ofkę za osobę świętobliwą, godną podziwu i czci, co też wyraziło się w późniejszym jej kulcie.

Trwanie kultu Eufemii do dziś można potraktować jako kolejne świadectwo świętości jej życia. Wiadomo, że ciało Ofki zostało pochowane w krypcie pod kaplicą św. Dominika, która przylegała do kościoła dominikanek w Raciborzu¹⁰⁰. Benigna Suchoń OSU (1900–1990), która zajmowała się sprawą życia i kultu raciborskiej Piastówny, uważa, że rozpoczął się on zaraz po jej śmierci, a więc jeszcze w wieku XIV¹⁰¹. Zgodnie z przekazem pochodzącym od pierwszych najstarszych raciborskich zakonnice („nach der von den ältesten ersten Klosterfrauen erhaltenen Überlieferung”), który potwierdziły siostry w 1658 roku, Eufemia była czczona jako fundatorka klasztoru. Dowodził tego obraz umieszczony na jej trumnie, który został znaleziony 11 marca 1658 roku podczas otwarcia krypty z jej grobem¹⁰². Dość interesujące są również informacje pochodzące z XVIII wieku, mówiące o prastarych malowidłach w kaplicy św. Dominika, które miały powstać przypuszczalnie (*muthmassentlich*) wkrótce po śmierci Ofki. Dwa freski przedstawiały jej obłóczyny i wizję, podczas której zobaczyła Ducha Świętego w postaci gołębiczy, zaś trzeci obraz ukazywał jej postać w otoczeniu księżniczek Agnieszki i Elżbiety, jej siostrzenic, a zarazem raciborskich dominikanek¹⁰³.

Ze wspomnianym wyżej przekazem o Eufemii czczonej jako *fundatrix* korespondują zapiski Jana Długosza z drugiej połowy XV wieku, kronika Macieja z Miechowa z 1519 roku i dzieło Abrahama Bzowskiego z 1606 roku. Opisując założenie klasztoru dominikanek w Raciborzu, odnotowali oni, że ufundował go książę Przemysław, a Ofka kupiła dla tego klasztoru miasteczko Baborów i siedem wsi¹⁰⁴. Choć nie nazywają oni Piastówny fundatorką, to jednak dają

¹⁰⁰ A. Bzowski, *Propago*..., s. 9; Archiwum Państwowe we Wrocławiu, rkps Rep. 135, sygn. 582: *Das Leben der Hochseeligen Jungfrau Euphemiae*..., k. 2v, 8r, 9r.

¹⁰¹ B. Suchoń, *Ofka*..., s. 167.

¹⁰² P. M. Bazan, *Eufemia von Ratibor*..., s. 117, 148.

¹⁰³ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, rkps Rep. 135, sygn. 582: *Das Leben der Hochseeligen Jungfrau Euphemiae*..., k. 3v–5v.

¹⁰⁴ W tym miejscu nie wnikam w poprawność zapisków, poczynionych przez Długosza i Miechowitę, odnośnie do tytułatury księcia Przemysła i Ofki oraz liczby zakupionych przez nią wsi.

do zrozumienia, że nią była, o czym wprost informuje przywołana już zapiska w *Liber Albus*, sięgająca korzeniami czasów powstania Bractwa Literackiego w Raciborzu w XIV wieku¹⁰⁵. Trochę zdumiewa fakt, że ani Długosz ani Miechowita nie nazwali Eufemii „błogosławioną”. Jednak nie uczynili oni tego również w stosunku do dominikanina Czesława (zm. 1242)¹⁰⁶, który w ich czasach i wcześniej był czczony jako błogosławiony, o czym przekonują stosowne świadectwa¹⁰⁷, a zwłaszcza suplika wrocławskich dominikanów przedłożona 16 kwietnia 1439 roku papieżowi Eugeniuszowi IV (1431–1447) ze słowami *beatus Ceslaus*¹⁰⁸.

Dopiero Abraham Bzowski w swojej pracy z 1606 roku, poświęconej dziejom prowincji polskiej dominikanów, trzykrotnie określił raciborską Piastównę tytułem „błogosławiona” (*Beata soror Euphemia; B. Ephemia; Beatae Virginis Euphemiae*) i zaznaczył, że cieszy się wielką czcią u Raciborzan („magna apud Ratiborienses in veneratione habetur”)¹⁰⁹. Od tego czasu aż dotąd ten tytuł widnieje przy Eufemii¹¹⁰. Współcześnie częściej mówi się o niej „świętobliwa”, zwracając uwagę na to, że jej tytuł „beata” nie został jeszcze zatwierdzony przez Stolicę Apostolską, chociaż w diecezji opolskiej podjęto już w tym kierunku

---

Zob. *Jana Długosza Roczniki...*, ks. 9..., s. 239; Maciej Miechowita, *Chronica...*, s. 233; A. Bzowski, *Propago...*, s. 9.

¹⁰⁵ G. Kublin, *Księżniczka Eufemia (Ofka) – fundatorka...*, s. 159–160.

¹⁰⁶ *Jana Długosza Roczniki...*, ks. 5–6..., s. 285; ks. 7–8..., s. 19, 146; *Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. T. 3. Wyd. A. Przeździecki. W: *Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia*. T. 9. Cracoviae 1864, s. 450; Maciej Miechowita, *Chronica...*, s. 121, 132; tenże, *Tractatus de duabus Sarmatijs Asiana et Europiana et de contentis in eis*. Cracoviae 1517, k. A3v.

¹⁰⁷ J. A. Spież, *Średniowieczne świadectwa życia i kultu błogosławionego Czesława*. W: *Dominiwanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna*. Pod red. J. Kłoczowskiego, J. A. Spieża. Poznań 2002, s. 87–108; W. Kucharski, *Beatus Ceslaus natione Polonus. Dzieje kultu błogosławionego Czesława*. Kraków 2012, s. 46–153.

¹⁰⁸ J. A. Spież, *Suplika wrocławskich dominikanów z 1439 r.* W: *Christianitas et cultura Europae. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Kłoczowskiego*. Pod red. H. Gapskiego. Lublin 1998, s. 316–321.

¹⁰⁹ A. Bzowski, *Propago...*, s. 9, 48.

¹¹⁰ Przykładowo: P. Stefaniak, *Błogosławiona Eufemia Piastówna OP...*, s. 159–191; M. Starnawska, *Świętych życie po życiu. Relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w średniowieczu*. Warszawa 2008, s. 22, 43, 468; P. Stefaniak, *Mistycy. Święte i błogosławione mniszki dominikańskie*. Kraków–Racibórz 2007, s. 44–48.

pewne kroki¹¹¹. Aktualnie kult Ofki ogniskuje się w kościele farnym pw. Wniebowzięcia NMP w Raciborzu, dokąd w 1821 roku zostały przeniesione jej relikwie¹¹².

Podsumowując, w literaturze poświęconej Eufemii raciborskiej jako główne świadectwo potwierdzające jej świątobliwe życie przyjmuje się jej żywot z 1606 roku, który sporządził dominikanin Abraham Bzowski. Nie pomijano również dokumentów źródłowych, które pomagają w lepszym poznaniu Ofki, jej sylwetki duchowej i jej działalności, a zwłaszcza jej wielkiego zaangażowania na rzecz funkcjonowania i rozwoju klasztoru dominikanek w Raciborzu, a także szacunku, jakim się cieszyła. Jednak dotąd nie zwracano uwagi na określenie raciborskiej Piastówny słowem *antiqua* w aktach kapituły prowincjalnej dominikanów polskich z 1338 roku, które wydaje się być wyrazem poważania i podziwu dla jej świątobliwego życia. Świadectwem świętości życia Eufemii jest również jej kult, który trwa do dnia dzisiejszego.

Streszczenie

Średniowieczne i nowożytne *testimonia sanctitatis* Eufemii raciborskiej (zm. 1359)

Od pewnego czasu diecezja opolska planuje przeprowadzenie procesu beatyfikacyjnego świątobliwej dominikanki Eufemii (Ofki), Piastówny, księżniczki raciborskiej. Urodziła się ona ok. 1299 roku, zaś 9 kwietnia 1313 roku wstąpiła do Zakonu Kaznodziej-skiego w Raciborzu, gdzie w latach 1341–1346 i 1349–1359 sprawowała urząd przeoryszy.

---

¹¹¹ G. Kublin, *Świątobliwa Eufemia raciborska (†17 I 1359)*..., s. 5–6, 25–26, 28; J. Kopiec, *Opolska diecezja*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 14. Pod red. E. Gigilewicza. Lublin 2010, kol. 676; A. Czaja, *Słowo pasterskie biskupa opolskiego z okazji tygodnia modlitw o jedność chrześcijan i zakończenia obchodów 650. rocznicy śmierci świątobliwej Eufemii Ofki z Raciborza*. „Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej” R. 65: 2010, nr 1/2, s. 35.

¹¹² P. Stefaniak, *Z dziejów relikwii świątobliwej Ofki Piastówny*..., s. 54–56; G. Kublin, *Świątobliwa Eufemia (Ofka) zwana błogosławioną*, „Forum Duszpasterskie” R. 19: 2009, nr 76, s. 37–38; J. Kopiec, *Racibórz*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 16. Pod red. E. Gigilewicza. Lublin 2012, kol. 1035.

Zmarła w tymże klasztorze 17 stycznia 1359 roku i została otoczona kultem (tzw. dawna błogosławiona). Artykuł porusza problem świadectw świętości życia księżniczki Eufemii, wśród których na czoło wysuwa się jej żywot sporządzony przez Abrahama Bzowskiego OP i średniowieczna dokumentacja źródłowa. Te testimonia pozwalają poznać sylwetkę duchową Ofki i jej działalność, a zwłaszcza jej wielkie zaangażowanie na rzecz funkcjonowania oraz rozwoju klasztoru dominikanek w Raciborzu. Zwrócono baczniejszą uwagę na określenie raciborskiej Piastówny słowem *antiqua* w aktach kapituły prowincjalnej dominikanów polskich z 1338 roku, które wydaje się być wyrazem poważania i podziwu dla jej świątobliwego życia. Szczególnego rodzaju świadectwem jest kult Eufemii, który trwa do dnia dzisiejszego.

Summary

Medieval and modern *testimonia sanctitatis* of Euphemia of Racibórz (died in 1359)

For some time, the Opole diocese has been planning to conduct the process of beatification of the saintly Dominican Euphemia (Ofka), the Piast, the princess of Racibórz. She was born around 1299, and on April 9, 1313, she entered the Order of Preachers in Raciborz, where from 1341 to 1346 and from 1349 to 1359 she held the office of prioress. She died in the same convent on January 17, 1359, worshipped as blessed. The article discusses the issue of evidence of Princess Euphemia's sanctity of life, bringing to the fore medieval source documentation as well as her hagiography by Abraham Bzowski OP. These testimonials allow us to take a closer look at Ofka's spirituality and her work, especially her great commitment to the operation and development of the Dominican monastery in Racibórz. A particular attention was paid to the fact of referring to this Racibórz Piast as *antiqua*, as was found in the files of Polish Dominican Provincial Chapter from 1338, which seems to be an expression of esteem and admiration for her saintly life. A particular type of evidence of her saintly life is the cult of Euphemia, which continues to this day.